

УДК 021.61:027.7

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ РЕПОЗИТАРІЙ УНІВЕРСИТЕТУ – ПЕРШІ КРОКИ ДО ІНТЕГРАЦІЇ У НАУКОВИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

Бакуменко Лариса Григорівна,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

директор Наукової бібліотеки

Харківського державного університету харчування та торгівлі

м. Харків, Україна

e-mail: bakumenkol@ukr.net

Анотація: Розглянуто початковий етап функціонування інституціонального репозитарію Харківського державного університету харчування та торгівлі.

Ключові слова: наукова бібліотека вищого навчального закладу; інституціональний репозитарій; наукова комунікація.

Новий погляд на бібліотеку вищого навчального закладу, її функціонування та розвиток, дає підстави розглядати її як інформаційно-комунікативне джерело передачі знань, зафіксованих на різних носіях з різних каналів інформації. Саме бібліотекам вишів належить ключова роль в забезпеченні користувачів науково-освітньою інформацією. Харківський державний університет харчування та торгівлі (ХДУХТ) є виробником інформації наукового та освітнього характеру, результати якої відображені в інформаційних джерелах (дисертаціях, монографіях, підручниках, навчальних посібниках, наукових статтях тощо). Надійним банком

накопичення, зберігання, розповсюдження та надання відкритого доступу до цієї інформації є наукова бібліотека університету.

Підтримуючи рух відкритого доступу, наприкінці 2016 року науковою бібліотекою вишу створений інституціональний репозитарій – відкрита електронна база даних Харківського державного університету харчування та торгівлі, що накопичує, зберігає, розповсюджує та забезпечує довготривалий, постійний та надійний безплатний доступ через мережу Інтернет до повнотекстових матеріалів наукового, освітнього та навчально-методичного призначення, створених працівниками будь-якого структурного підрозділу, а також докторантами, аспірантами та студентами університету.

Репозитарій функціонує лише півроку, але результати вже є.

Основним керівним документом, що регламентує роботу з цим ресурсом є «Положення про інституціональний репозитарій ХДУХТ», в якому визначено мету, завдання, принципи наповнення репозитарію творами та доступу до повних текстів, умови зберігання, програмне забезпечення тощо.

Інституціональний репозитарій є частиною загальної електронної колекції ХДУХТ. Управління здійснює Координаційна рада з роботи над університетським репозитарієм, до якої входять: проректор з наукової роботи, директор наукової бібліотеки, начальник НН ЦНІТ, завідувач відділом інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення НБ ХДУХТ, завідувач сектором відділу інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення НБ ХДУХТ, керівник відділу організаційно-інформаційної роботи, керівник видавничого відділу, провідний юрисконсульт.

Наукова бібліотека ХДУХТ виступає координатором і основним виконавцем процесу створення репозитарію, а також здійснює його методичну та організаційну підтримку.

Репозитарій працює на основі програмного забезпечення DSpace. Система DSpace є лідером серед схожих систем відкритого доступу і використовується у понад 1000 організацій і установ у всьому світі.

Програмне забезпечення призначене для довготривалого зберігання цифрових матеріалів. Файли і документи можна об'єднувати у зібрання, а зібрання можуть належати більшим фондам. Такий спосіб організації даних дозволяє побудувати ієрархічну модель відповідно до структури навчального закладу чи наукової установи.

Особливості системи DSpace [2] полягають у тому, що:

- перегляд і пошук документів у системі можуть виконуватися анонімно, але щоб виконати додавання документів, користувачеві потрібно зареєструватися;

- автентифікація здійснюється у традиційний спосіб, з використанням логіна та пароля користувача, які містяться у базі самої системи або у каталозі LDAP; також, автентифікація можлива з використанням сертифікатів X509;

- авторизація реалізується за допомогою системи прав DSpace, що дозволяє розмежовувати користувачам доступ до елементів в архіві, як на колекцію, так і на рівні окремих елементів;

- для кожної колекції можна вказати групу користувачів, яка виконуватиме редагування метаданих надісланих матеріалів;

- матеріали в архіві отримують унікальний і постійний URL (для створення цих ідентифікаторів використано механізм CNRI Handle System), наведений в описі кожного документа, який можна зазначати у бібліографічних посиланнях на даний документ;

- можливість створювати домашні сторінки зібрання із зображеннями описовим текстом;

- автоматичне розсилання повідомлень про останні надходження в репозитарій через службу підписки;

- можливість зберігати різноформатні дані, від текстових документів, зображень до наборів даних, відеоматеріалів та HTML-документів;

- потужна пошукова система (за зовнішніми посиланнями, автором, назвою, датою повнотекстовий пошук);

- персоналізація (наявність персональної сторінки користувача, на якій можна проглянути свої завантажені документи їх статус, підписки);
- процес внесення матеріалу може бути перерваний у будь-який момент часу без втрати введених даних;
- модуль статистики дозволяє відстежувати кількість переглядів матеріалу і завантажень файлів матеріалу;
- пакет інструментів дозволяє здійснити імпорт й експорт колекції і матеріалів між DSpace та іншими системами.

Кожен елемент має запис метаданих у форматі кваліфікованого Дублінського Ядра (Qualified Dublin Core – QDC). Однією з важливих функцій інформаційного ресурсу нині є можливість підтримки навчального процесу.

Враховуючи всі вказані особливості цієї програми, на цей час у репозитарії університету розміщено близько 1500 наукових та навчальних творів. Своєю будовою цей ресурс відтворює структуру університету з розділами (факультети, кафедри) та колекціями (за видами творів: монографії та навчальні посібники, навчально-методичні видання) і дозволяє створювати окремі розділи та колекції («Автореферати», «Патенти», «Наукові публікації», «Збірники наукових праць ХДУХТ», «Наукова бібліотека», «Матеріали партнерів», «Alma Mater») та вносити певні зміни у структуру.

У репозитарії розміщені такі види ресурсів:

- електронні твори наукового та навчально-методичного призначення та електронні аналоги (копії) друкованих видань, підготовлені науковцями, викладачами та співробітниками університету для організації навчального процесу в порядку виконання службового завдання, що є власністю ХДУХТ;
- електронні твори наукового та навчально-методичного призначення, підготовлені науковцями, викладачами та співробітниками університету для організації навчального процесу в ініціативному порядку, що є власністю авторів;
- електронні твори – аналоги друкованих видань із фонду наукової бібліотеки ХДУХТ, створені із застосуванням методів сканування текстів;

– електронні видання матеріалів конференцій ХДУХТ та публікації електронних наукових збірників університету.

Ресурси репозитарію є об'єктами авторського права й охороняються законодавством України та Міжнародними конвенціями.

Депозиторами творів (особами, які мають право розміщувати твори у репозитарій відповідно до повноважень) є як бібліотекарі, так і зареєстровані науковці, викладачі, студенти (за рекомендацією викладача), аспіранти (за рекомендацією наукового керівника), докторанти університету. Поки що архівування творів за дорученням авторів здійснюють переважно бібліотекарі-депозитори.

Одним із основних процесів функціонування репозитарію є його наповнення. Цей процес відбувається згідно з планами видавництва, затвердженими Вченою радою університету та за бажанням автора розмістити власні твори в репозитарії. Сьогодні ще існує факт недовіри стосовно порушення авторських прав, але завдяки участі співробітників наукової бібліотеки в семінарах з бібліо- та наукометрії, проведенню семінару за темою, присвяченого інституціональному репозитарію, проведенню консультацій стосовно роботи з цим ресурсом, виступам в межах інформаційних заходів (днів інформацій, днів кафедр, лекцій з основ інформаційної культури тощо), розміщення інформації про репозитарій на веб-сторінці та в соціальних мережах зростає зацікавленість авторів у наповненні репозитарію власними творами. Такі заходи сприяють формуванню позитивної думки науковців щодо розбудови цього ресурсу. Проблема захисту авторських прав спонукає шукати нові шляхи вирішення цього питання, одним із яких є розміщення у репозитарії творів у форматі PDF, який захищає від копіювання та роздрукування; також планується створити повнотекстову базу даних, де мають бути розміщені матеріали закритого доступу – тільки для науковців, викладачів, студентів, аспірантів, докторантів та співробітників ХДУХТ.

Організація, функціонування інституціонального репозитарію університету та його подальше вдосконалення має певні переваги:

- забезпечення повноти формування наукових та навчальних інформаційних ресурсів бібліотеки ВНЗ як передумови гарантованого доступу до них для користувачів у потрібний час і в належному місці;
- забезпечення надійного гарантованого багаторічного зберігання найцінніших науково-освітніх видань університету в електронному вигляді, у тому числі малотиражних видань (так званої «сірої» літератури), яка за вказаних причин залишалася невідомою широкому науковому загалу;
- сприяння оперативному просторовому (часовому і територіальному) поширенню науково-освітніх видань вишу у віртуальному середовищі;
- сприяння підвищенню рейтингу та наукометричних показників науковців університету;
- повне задоволення інформаційних потреб реальних і віддалених (віртуальних) користувачів;
- реклама науково-освітніх досягнень ВНЗ у світовому інформаційному суспільстві;
- стимулювання приєднання до європейських та світових наукових спільнот, інтеграції наукового знання у світовий науковий інформаційний простір.

Перші кроки щодо роботи інституціонального репозитарію вже зроблено, це важливий інноваційний напрям роботи, перспектива розвитку якого очевидна. Наукова бібліотека ХДУХТ і надалі буде розвивати та популяризувати власний ресурс з відкритим кодом, підтримувати ідеї відкритого доступу та залучати вчених університету до співпраці у вирішенні цього важливого питання.

Список використаних джерел:

1. 1. Бакуменко, Л. Г. Інституціональний репозитарій – відображення науково-освітньої діяльності університету / Л. Г. Бакуменко // Роль бібліотеки у створенні когнітивного ресурсу суспільства знань: технології, освіта, наука [Електронний ресурс] : збірник наукових праць / ред. кол.

Л. Г. Бакуменко [та ін].– Х.: ХДУХТ, 2016.– (С. 13-18).– Режим доступу: <http://elib.hduht.edu.ua/jspui/handle/123456789/722>.

2. Кудим, Г. Ю. Создание научных электронных библиотек с помощью системы DSpace / К. А. Кудим, Г. Ю. Проскудина, В. А. Резниченко // Пробл. програмув. — 2007. — № 3. — С. 49–60. — Режим доступу : <http://dspace.nbuiv.gov.ua:8080/dspace/handle/ /123456789/300>

3. Кузьмінська, О. Г. Інституційний репозитарій як складова електронної бібліотеки сучасного ВНЗ [Електронний ресурс] / О. Г. Кузьмінська.– Режим доступу: <http://www.ukrdeti.com/firstforum/m19.html>

4. Слипецький, Д. Створення електронного репозиторію Інституту біології південних морів НАН України на основі вільно поширюваного програмного забезпечення [Електронний ресурс] / Д. Слипецький, В. Горбунов, О. Сергеева.– Режим доступу : http://www/nbuiv.gov.ua/portal/soc_gum/bibvisnyk/2008-3/03.pdf

Аннотация: Рассмотрен начальный этап функционирования институционального репозитария Харьковского государственного университета питания и торговли.

Ключевые слова: научная библиотеки высшего учебного заведения; институциональный репозитарий; научная коммуникация.

Abstract: Considered the initial phase of the institutional repository of Kharkov State University of Food Technology and Trade.

Key words: Scientific Library of the University; Institutional Repository; scientific communication.